

Tourist Development of Florina Prefecture, Greece: The Attitude of Visitors.

Argyrios D. Kolokontes, Vasiliki Lykourinou and George Theodosiou
Technological Education Institute of Western Macedonia - Department of
Agricultural Products, Marketing and Quality Control, GR
argiriko@otenet.gr, lykourinou@yahoo.gr, geortheo@yahoo.gr

Abstract

The prefecture of Florina seeks its tourist developmental prospect. The targets of local development planning have not been clearly determined. The agrotourism has been adopted as the more promising choice of alternative tourism, while the visitors of Florina's prefecture characterize the tourist product as winter tourism or/and ecotourism defining the local competitive advantages and disadvantages. The endogenous ecological and cultural resources are the necessary but not the able presupposition for the desirable result. The requisite interventions are analyzed through the critical success factors.

Keywords: Local Endogenous Development, Alternative Tourism, Sampling, Critical Success Factors.

JEL Classification: Q10, O20, C42.

Τουριστική Ανάπτυξη του Νομού Φλώρινας: Η Στάση των Επισκεπτών.

Αργύριος Δ. Κολοκοντές, Βασιλική Λυκουρίνου και Γεώργιος Θεοδοσίου
ΤΕΙ Δυτικής Μακεδονίας - Τμήμα Εμπορίας και Ποιοτικού Ελέγχου
Αγροτικών Προϊόντων
argiriko@otenet.gr, lykourinou@yahoo.gr, geortheo@yahoo.gr

Περίληψη

Ο νομός Φλώρινας αναζητεί την τουριστική αναπτυξιακή προοπτική του. Οι στόχοι του τοπικού αναπτυξιακού προγραμματισμού δεν έχουν προσδιορισθεί με σαφήνεια. Ο αγροτουρισμός υιοθετείται ως η πιο υποσχόμενη επιλογή εναλλακτικού τουρισμού, ενώ οι επισκέπτες του νομού χαρακτηρίζουν το τουριστικό του προϊόν ως χειμερινό τουρισμό ή/και ως οικοτουρισμό, προσδιορίζοντας τα τοπικά ανταγωνιστικά πλεονεκτήματα και μειονεκτήματα. Οι ενδογενείς οικολογικοί και πολιτιστικοί πόροι είναι η αναγκαία αλλά όχι και η ικανή συνθήκη για το επιθυμητό αποτέλεσμα. Οι παρεμβάσεις που απαιτούνται, αναλύονται διαμέσου των κριτικών παραγόντων επιτυχίας.

Λέξεις Κλειδιά: Τοπική Ενδογενής Ανάπτυξη, Εναλλακτικές Μορφές Τουρισμού, Δειγματοληπτική Έρευνα, Κριτικοί Παράγοντες Επιτυχίας.

Τυποποίηση JEL: Q10, O20, C42.

1. Εισαγωγή

Οι εναλλακτικές μορφές τουρισμού (EMT) εμφανίσθηκαν στην ελληνική τουριστική αγορά κατά τη δεκαετία του '80, αλλά ακόμη και σήμερα ορισμένες από αυτές παραμένουν άγνωστες στο ευρύ κοινό ή/και ακολουθούνται μη συνειδητά. Η πληθώρα των EMT συνεπάγεται τη μεταξύ τους αλληλοεπικάλυψη, αλλά όλες βασίζονται στη λογική της διαφοροποίησης του τουριστικού προϊόντος με έμφαση σε συγκεκριμένους πόρους ή δραστηριότητες.

Ο νομός Φλώρινας, στα πλαίσια των πολιτικών αναπτυξιακών πολιτικών που εφαρμόσθηκαν στην Ελλάδα κατά τις προηγούμενες δεκαετίες (Κόνσολας, 1997; Χριστοφάκης, 2001), εξαιτίας της ιδιαίτερης γεωγραφικής του θέσης και των κλιματολογικών του συνθηκών, παρέμεινε στη σκιά του συμπληρωματικού χώρου του αναπτυξιακού ενεργειακού πόλου της Κοζάνης, γνωρίζοντας οικονομικό μααρασμό και εγκατάλειψη, αλλά διατηρώντας παρθένους αρκετούς από τους φυσικούς του πόρους (Πολύζος, κ.α., 2005). Σήμερα ο νομός αναζητά την αναπτυξιακή του ταυτότητα και παρότι επηρεάζεται και διχάζεται από το «δόλωμα» της μετατροπής του σε ενεργειακό δίπολο μαζί με τον όμορο νομό της Κοζάνης, ωστόσο το πλούσιο οικολογικό του απόθεμα σε συνδυασμό με την ορεινότητά του, εξασφαλίζει στο νομό εναλλακτικές δυνατότητες προς μία περισσότερο βιώσιμη και αειφόρο ανάπτυξη (Nijkamp, et.al., 1990) διαμέσου των EMT και των προς τα εμπρός και προς τα πίσω διασυνδέσεων του τουριστικού κλάδου (Kolokontes and Chatzitheodoridis, 2008).

Στην προσπάθεια για σαφή καθορισμό των στόχων του αναπτυξιακού προγραμματισμού του νομού, οι δυνατότητες ανάπτυξης ενός τουριστικού προϊόντος συνεργικής σύστασης διαφόρων ειδικών και εναλλακτικών μορφών τουρισμού αποτελούν ταυτόχρονα παράγοντες πρόκλησης και σύγχυσης. Ο νομός, το 2007, βραβεύθηκε ως ένας από τους δέκα καλύτερους «αναδυόμενους» αγροτουριστικούς προορισμούς στην Ευρώπη. Η απόσταση ωστόσο που χωρίζει τον όρο «αναδυόμενος» από τον όρο «καθιερωμένος» όπως αποτυπώνεται από τη διερεύνηση των απόψεων των επισκεπτών του νομού είναι μεγάλη. Επιπροσθέτως, τα διαχωριστικά όρια μεταξύ γενικά των μορφών του εναλλακτικού τουρισμού που αναπτύσσονται σε ορεινό ή αγροτικό χώρο και αυτού καθεαυτού του αγροτουρισμού, επιτείνουν την όλη σύγχυση.

Στον Ελλαδικό χώρο, εξαιτίας της αποκοπής μεταξύ αγροτικής εκμετάλλευσης και αγροτικής κατοικίας, η έννοια και η ουσία του αγροτουρισμού έχουν αλλοιωθεί και δεν αντιπροσωπεύουν ότι αυτός πραγματικά είναι στην Κεντρική και Βόρεια Ευρώπη (Ανθοπούλου, κ.α., 2000). Γεννάται ως εκ τούτου ο προβληματισμός αν το τουριστικό προϊόν του νομού είναι όντως ένα αναδυόμενο «αγροτουριστικό» προϊόν ή αν ο νομός διαθέτει «καθιερωμένα» σαφή τουριστικά ταυτότητα κάποιων άλλων μορφών εναλλακτικού τουρισμού στα μάτια των επισκεπτών του.

Σκοπός της παρούσας εργασίας είναι ο προσδιορισμός της ταυτότητας του τουριστικού προϊόντος του νομού από τους ίδιους τους επισκέπτες του και η ανάλυση των παραγόντων που μπορούν να ωθήσουν την τουριστική του ανάπτυξη. Ο προσδιορισμός των ανταγωνιστικών πλεονεκτημάτων και μειονεκτημάτων του νομού, αποτελεί το απαραίτητο υπόβαθρο για τη δόμηση του «εκ των κάτω», ενδογενούς βάση των διαθέσιμων πόρων του, αναπτυξιακού προγραμματισμού του (Wiberg, 1993).

2. Η Υπό Εξέταση Περιοχή

Ο νομός Φλώρινας αποτελείται από οκτώ δήμους και τέσσερις κοινότητες. Με κατεύθυνση από νότο προς βορρά, στο ανατολικό τμήμα του νομού συναντώνται οι δήμοι Φιλώτα, Αετού, Αμυνταίου και Μελίτης. Στο κεντρικό τμήμα οι δήμοι Περάσματος, Φλώρινας και Κλεινών, καθώς και οι κοινότητες Βαρικού, Λεχόβου και Νυμφαίου, βορειοανατολικά του δήμου Περάσματος αλλά με καλύτερη πρόσβαση μέσω του Δήμου Αετού, ενώ στο

δυτικό τμήμα του νομού βρίσκονται η Κοινότητα της Κρυσταλλοπηγής που είναι η δίοδος προς την Αλβανία και ακόμη βορειότερα ο Δήμος Πρεσπών όπου ο νομός συνορεύει υδάτινα και χερσαία τόσο με την Αλβανία όσο και με την Π.Γ.Δ.Μ.. Το ανατολικό τμήμα του νομού συνορεύει με το νομό Πέλλας, χερσαία στην οροσειρά του Βόρρα και υδάτινα με τη λίμνη Βεγορίτιδα, ενώ νοτιοανατολικά βρίσκεται ο νομός Κοζάνης και νοτιοδυτικά ο νομός Καστοριάς. Το τελωνείο της Νίκης του δήμου Κάτω Κλεινών είναι η δεύτερη δίοδος του νομού προς τα Βαλκάνια και συγκεκριμένα προς την Π.Γ.Δ.Μ..

Το κλίμα είναι ηπειρωτικό με ψυχρούς χειμώνες και χιονοπτώσεις, οι οποίες είναι περισσότερο έντονες στο κεντροδυτικό τμήμα του νομού εξαιτίας των ορεινών όγκων του Βαρνούτσια που είναι το φυσικό όριο μεταξύ Φλώρινας και Πρεσπών (κορυφή «Περιστέρι-Όρυζα», υψόμετρο 2.334μ) και του Βέρνου (κορυφή «Βίτσι», 2.128μ) όπου βρίσκεται και το χιονοδρομικό κέντρο της Βίγλας-Πισσοδερίου (ΝΑΦ, 2002). Ηπιότερα είναι τα καιρικά φαινόμενα στις λεκάνες Πρεσπών και Αμυνταίου, όπου το κλίμα επηρεάζεται από τις έξι φυσικές λίμνες που διαθέτει ο νομός. Εκτός από τη Μικρή και τη Μεγάλη Πρέσπα (υψόμετρο 850-852μ) στον ομώνυμο δήμο, στην ευρύτερη περιοχή των δήμων Αμυνταίου-Αετού-Φιλώτα δεσπόζουν οι λίμνες Χειμαδίτιδα (έκταση 10,8τ.χλμ., υψόμετρο 593μ.), Ζάζαρη (3τ.χλμ., 602μ.), Πετρών (8τ.χλμ., 572μ.) και Βεγορίτιδα (9τ.χλμ. εντός των χωρικών ορίων του νομού).

Στο δασωμένο με βελανιδιές ορεινό όγκο του Βαρνούτσια συναντώνται οι πηγές του Λαδοπόταμου παραπόταμου του Αλιάκμονα, του Σακουλέβα ποταμού που διασχίζει την πόλη της Φλώρινας, του χείμαρρου του Αγίου Γερμανού, όπως επίσης και του χείμαρρου του Ακρίτα. Ο τελευταίος ενώνεται με τον Εριγώνα ποταμό ο οποίος εκπηγάει από το δασωμένο με οξιά Βέρνο από όπου τροφοδοτούνται και οι λίμνες του Αμυνταίου (Ν.Α.Φ., 2002). Τα δάση του νομού αποτελούν εξέχουσας σημασίας οικοσυστήματα λόγω της πανίδας και χλωρίδας τους. Στο πλούσιο οικολογικό απόθεμα του νομού προστίθεται ο υγροβιότοπος της Πρέσπας που αποτελεί το μεγαλύτερο εθνικό δρυμό της χώρας, ο ορεινός όγκος του Τρικλάριου (κορυφή «Μπούτσι», 1776μ.) και το τμήμα του Βόρρα που βρίσκεται εντός των χωρικών ορίων του νομού.

Ιδιαίτερα ενδιαφέρουσα αρχιτεκτονική παρουσιάζουν οι κοινότητες Νυμφαίου και Λεχόβου, τα δημοτικά διαμερίσματα Αγίου Γερμανού και Ψαράδων του δήμου Πρεσπών καθώς και Ακρίτα και Κρατερού του δήμου Κάτω Κλεινών. Οι οικισμοί Νυμφαίου και Ψαράδων έχουν ονομασθεί διατηρητέοι.

3. Μεθοδολογία

Η μεθοδολογία που χρησιμοποιείται στην παρούσα εργασία είναι ένας συνδυασμός ποιοτικής και ποσοτικής έρευνας.

Το σκέλος της ποιοτικής έρευνας υλοποιήθηκε με τη μέθοδο προσδιορισμού-ανάλυσης των κριτικών παραγόντων επιτυχίας (Critical Success Factors), η οποία χρησιμοποιείται ως εργαλείο επιχειρηματικού-επιχειρησιακού σχεδιασμού και συνεπώς μπορεί να αξιοποιηθεί και σε επίπεδο αναπτυξιακού σχεδιασμού τοπικών φορέων (Rochart, 1979; Boynton and Zmud, 1984; Sung and Hyon, 1998). Αρχικά πραγματοποιήθηκε ex ante (εκ των προτέρων) καθορισμός των κριτικών παραγόντων επιτυχίας διαμέσου της συλλογής δευτερογενών δεδομένων και της επιτόπιας παρατήρησης των αξιοποιημένων κι εν δυνάμει αξιοποιήσιμων πόρων του νομού, ο οποίος βοήθησε στη σύνταξη του ερωτηματολογίου για την πρωτογενή ποσοτική έρευνα. Μετά τη στατιστική ανάλυση της ποσοτικής έρευνας ακολούθησε ex post (εκ των υστέρων) επαναπροσδιορισμός των κριτικών παραγόντων επιτυχίας, στη λογική της ενδυνάμωσης των συμπερασμάτων και προτάσεων της ποιοτικής ανάλυσης.

Για την πρωτογενή ποσοτική έρευνα εφαρμόστηκε δισταδιακή τυχαία δειγματοληψία κατά συστάδες (Two Stage Clusters Sampling), καθώς η συνύπαρξη των τουριστών και των μονοήμερων εκδρομέων δεν επέτρεπε τον ακριβή προσδιορισμό του μεγέθους του πληθυσμού των επισκεπτών του νομού (Kish, 1965; Σιάρδος, 1997; Δαουτόπουλος, 2004). Ως συστάδες χρησιμοποιήθηκαν συγκεκριμένα οικιστικά συμπλέγματα ή χώροι πόλων έλξης του νομού, με συνθήκες ίσου αριθμού επισκέψεων και διάθεσης ομοίου ανά επίσκεψη χρόνου, ώστε ο εντοπισμός των επισκεπτών να διατηρεί το στοιχείο της τυχειότητας, αντί της συλλογής πληροφοριών από διαμένοντες σε συγκεκριμένα καταλύματα που είναι διαδικασία ικανή να προκαλέσει συνθήκες μεροληψίας όσον αφορά την ομοιότητα των απόψεων μεταξύ ερωτώμενων που ανήκουν σε οργανωμένες ομάδες επισκεπτών ή μεταξύ ερωτώμενων παρόμοιων κοινωνικοοικονομικών χαρακτηριστικών. Στο αρχικό δείγμα συμπεριλήφθησαν όλοι όσοι εκδήλωσαν θετική πρόθεση συμπλήρωσης των ερωτηματολογίων αυτοδιαχείρισης που χρησιμοποιήθηκαν, στα πλαίσια της προσπάθειας αύξησης του βαθμού ανταπόκρισης και μείωσης του κινδύνου επηρεασμού των ερωτώμενων από τους συνεντευκτές (Σιάρδος, 1997, Δαουτόπουλος, 2004). Αν και για την κατανόηση και ορθή συμπλήρωση του ερωτηματολογίου ενσωματώθηκαν σε αυτό κατάλληλες οδηγίες και διευκρινήσεις σε όσο το δυνατό πιο απλή γλώσσα, το τελικό δείγμα (n=300 ερωτηματολόγια) προέκυψε μετά την αφαίρεση των ερωτηματολογίων που κρίθηκαν ότι δεν είχαν συμπληρωθεί με αντικειμενικότητα και ειλικρίνεια. Η έρευνα πραγματοποιήθηκε εντός του χρονικού διαστήματος, Νοέμβριος 2008 – Απρίλιος 2009, έτσι ώστε να υπάρχει η επίδραση της χειμερινής περιόδου στον προσδιορισμό του τουριστικού προϊόντος του νομού, αλλά και την εξακρίβωση της θέσης που λαμβάνουν εντός χειμερινής περιόδου οι επισκέπτες του όσον αφορά την εποχικότητά του τουριστικού του προϊόντος.

Οι ερευνητικές επιδιώξεις της δειγματοληψίας υπήρξαν ταυτόχρονα διαγνωστικού και επεξηγηματικού τύπου, για τον προσδιορισμό του «τι συμβαίνει» και την αναζήτηση (απλή εξακρίβωση) σχέσεων εξάρτησης-ανεξαρτησίας μεταξύ των χρησιμοποιούμενων μεταβλητών στάσεων και μεταβλητών όπως λ.χ. το φύλο, η ηλικιακή ομάδα ή το μορφωτικό επίπεδο (Σιάρδος, 1997). Η διαγνωστικού τύπου διαδικασία διαμέσου ανοικτού τύπου ερωτήσεων που συμπεριλήφθησαν στο ερωτηματολόγιο (για επισήμανση θεμάτων που δεν συνέλαβαν οι ερευνητές κατά την εκπόνησή του), αποκάλυψε την αδυναμία κάλυψης όλων των πτυχών του ζητήματος κι αφενός έθεσε βάσεις προβληματισμού και δημιουργήσε την ανάγκη για περαιτέρω μελλοντική έρευνα, ενώ αφετέρου βοήθησε σημαντικά στον προσδιορισμό των κριτικών παραγόντων επιτυχίας ανοίγοντας νέες οπτικές γωνίες ώστε να απαντηθούν τα ερωτήματα «γιατί τα πράγματα είναι έτσι όπως είναι» και «τι αλλαγές πρέπει να προγραμματισθούν για να βελτιωθεί η κατάσταση» (Σιάρδος, 1997). Η επεξεργασία των δεδομένων έγινε με το πρόγραμμα στατιστικής ανάλυσης SPSS.

4. Αποτελέσματα

Η κατανομή των ερωτηθέντων του δείγματος μεταξύ ανδρών και γυναικών ήταν 47,3% και 52,7% (n₁=142, n₂=148) αντίστοιχα. Με κριτήριο την ηλικία, στη νεότερη ομάδα [15-30] ετών ανήκε το 41% (n₃=123), στην ομάδα [30-45] ετών το 36% (n₄=108) και στην ηλικιακή ομάδα των 45 ετών κι άνω το 23% (n₅=69) των συμμετεχόντων στην έρευνα. Όσον αφορά το μορφωτικό επίπεδο των ερωτώμενων, εξαιτίας του γεγονότος ότι μόλις το 2% εξ' αυτών δήλωσε ότι κατείχε γνώσεις πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης, η μεταβλητή του μορφωτικού επιπέδου έγινε διμερής, με το 48,7% να αντιπροσωπεύει τους κατέχοντες γνώσεις τριτοβάθμιας εκπαίδευσης (n₆=146) και το 51,3% (n₇=154) τους κατέχοντες γνώσεις κατώτερης της τριτοβάθμιας εκπαίδευσης. Από την Κεντρική Μακεδονία προήλθε το 50% των επισκεπτών του δείγματος, από τη Δυτική Μακεδονία το 12,7%, από τη

Θεσσαλία το 10,7%, από την Αττική επίσης 10,7%, από την Ανατολική Μακεδονία και τη Θράκη το 6% και από την υπόλοιπη Ελλάδα το 10%. Σε επίπεδο αστικών κέντρων, το 10,7% των ερωτώμενων δήλωσαν μόνιμοι κάτοικοι Αθηνών και το 22,7% μόνιμοι κάτοικοι Θεσσαλονίκης.

Με πρόθεση τον προσδιορισμό της δημοφιλίας και της ελκυστικότητας συγκεκριμένων τουριστικών πόρων του νομού, ζητήθηκε από τους ερωτώμενους να τους διατάξουν με κριτήριο την πληροφόρηση που είχαν για τους «πριν» την επίσκεψή τους στο νομό και την εικόνα που διαμόρφωσαν για τους ίδιους πόρους «μετά» την επίσκεψή τους. Η *ex post* διάταξη έγινε με χρήση ενδιάμεσων ερωτήσεων φιλτραρίσματος-επιβεβαίωσης της επίσκεψης στους συγκεκριμένους τουριστικούς πόρους και δόθηκε στους ερωτώμενους η ευχέρεια να διατάξουν από κανένα μέχρι κι όλους τους πόρους της λίστας. Δεν καταγράφηκε περίπτωση ερωτώμενος να μη διατάξει έστω έναν από τους δοσμένους πόρους.

Ο Πίνακας 1 παρουσιάζει ανά τουριστικό πόρο και ανά ηλικιακή ομάδα την *ex ante* κι *ex post* σχετική συχνότητα διάταξης των πόρων στις θέσεις 1 μέχρι 3, τις μεταβολές, καθώς και τις αθροιστικές σχετικές συχνότητες όπου το υπόλοιπο μέχρι το 100% αντανάκλα είτε κατάταξη μετά τη θέση 3 είτε μη κατάταξη. Από τα στοιχεία του Πίνακα προκύπτει ότι ανεξαρτήτως ηλικιακής ομάδας ο δημοφιλέστερος τουριστικός πόρος είναι οι λίμνες των Πρεσπών, ακολουθούμενος από το Νυμφαίο, με κριτήριο τις σχετικές συχνότητες διάταξης στη θέση 1. Ωστόσο μετά την επίσκεψη των ερωτώμενων στο νομό, η εικόνα μεταβάλλεται με το Νυμφαίο να θεωρείται πλέον ως ο πιο ελκυστικός τουριστικός πόρος του, ενώ οι λίμνες των Πρεσπών ο αμέσως επόμενος (τόσο στη διάταξη στη θέση 1, όσο και στο σύνολο των θέσεων 1-3). Η υψηλή δημοφιλία και ελκυστικότητα του Ευρωπαϊκού Κέντρου Προστασίας της Καφέ Αρκούδας «Αρκτούρος» και της Βασιλικής του Αγίου Αχιλλείου προφανώς είναι αποτέλεσμα της επίδρασης που ασκείται σε αυτούς τους τουριστικούς πόρους από τους αντίστοιχους μητρικούς τους, δηλαδή από το Νυμφαίο και τις λίμνες των Πρεσπών, μιας και η εικόνα για το σύνολο των δασών και λιμνών του νομού (εκτός Πρεσπών) και για το σύνολο των αρχαιολογικών χώρων, των μουσείων και της ναοδομίας του είναι εντελώς διαφορετική, τόσο για τη δημοφιλία όσο και για την ελκυστικότητα. Αξιοσημείωτο είναι επίσης ότι το 80,7% των ερωτώμενων δήλωσε ότι δεν επισκέφθηκε ούτε είχε σκοπό να επισκεφθεί τους αρχαιολογικούς χώρους, τα μουσεία, τις εκκλησίες και τα μοναστήρια του νομού, έναντι του ισχνού 9,3% που δήλωσε ότι τους επισκέφθηκε και του 10% που δήλωσε θετική πρόθεση να τους επισκεφθεί στη συνέχεια, μη ωστόσο επιβεβαιωμένη στην πράξη. Οι δηλώσεις αυτές αποδεικνύουν ότι η διάταξη των αρχαιολογικών χώρων, των μουσείων, των εκκλησιών και των μοναστηριών δεν επισκιάζεται από τους υπόλοιπους πόρους έλξης του νομού, αλλά οφείλεται σε άλλους παράγοντες. Το χιονοδρομικό κέντρο Βίγλας-Πισοδερίου και τα έθιμα είναι οι δύο τουριστικοί πόροι που παρουσιάζουν βελτιωμένες σχετικές συχνότητες ελκυστικότητας εν συγκρίσει με εκείνες της δημοφιλίας, σε συνδυασμό με θετικές αθροιστικές μεταβολές μεταξύ *ex post* κι *ex ante* διάταξης. Τα έθιμα «κερδίζουν» τις εντυπώσεις σε όλες τις ηλικιακές ομάδες, ενώ το χιονοδρομικό στις δύο πρώτες (συντελεστής συνάφειας $\gamma=0,328$). Αντιφατικό και ενδιαφέρον είναι το γεγονός ότι τα έθιμα και οι παραδόσεις ως τμήμα του πολιτιστικού αποθέματος έχουν αποκτήσει αναγνωρίσιμη ταυτότητα και βαρύνουσα ελκυστικότητα που θα επιδράσει μελλοντικά περαιτέρω και στη δημοφιλία τους, εν συγκρίσει με την υπόλοιπη ιστορική κληρονομιά του νομού. Όσον αφορά την επίδραση του φύλου των επισκεπτών, θετική μετρίου επιπέδου συνάφεια διαμορφώνεται μετά τη σχετική επίσκεψη στο χιονοδρομικό κέντρο για τους άνδρες (*ex post* Somer's- $d=0,305$, έναντι *ex ante* Somer's- $d=0,056$, ανεξ. μεταβλ.: φύλο) οι οποίοι εμπλέκονται συχνότερα με τις αθλητικές υπηρεσίες αναψυχής που παρέχει, ενώ δεν καταγράφονται άλλες αξιοσημείωτες παρατηρήσεις.

Η διαφοροποίηση της συγκριτικής διάταξης μεταξύ εκ των προτέρων δημοφιλίας-δημοσιότητας και εκ των υστέρων διαμορφούμενης εικόνας για τους πόλους έλξης του Πίνακα 1 είναι πολύ σημαντική καθώς εκτός του ότι γνωστοποιεί κατά κάποιον τρόπο την ικανοποίηση ή τον ενθουσιασμό των επισκεπτών από τον κάθε τουριστικό πόρο και δημιουργεί ανάγκη αναζήτησης των αιτίων αλλαγής της διάταξης, επιπροσθέτως καθορίζει τη μελλοντική «από στόμα σε στόμα» διαφήμιση των επισκεπτών που θα τελέσουν ρόλο καθοδηγητών γνώμης και τις μεταβολές της.

Πίνακας 1: Ex Ante και Ex Post Διάταξη Τουριστικών Πόρων του Ν.Φλώρινας (%)

Τουριστικοί Πόροι και Ηλικιακές Ομάδες	Ex Ante Σχετική Συχνότητα Διάταξης			Αθρ. Ex Ante Σχετ. Συχνότη. Διάταξης στις Θέσεις 1 - 3	Ex Post Σχετική Συχνότητα Διάταξης			Αθρ. Ex Post Σχετ. Συχνότη. Διάταξης στις Θέσεις 1 - 3	Μεταβολές Σχετικών Συχνοτήτων Μεταξύ Ex Post κι Ex Ante Διάταξης				
	Θέση 1	Θέση 2	Θέση 3		Θέση 1	Θέση 2	Θέση 3		Θέση 1	Θέση 2	Θέση 3	Αθρ.	
Α. Μικρή και Μεγάλη Πρέσπα													
[15-30)	45,5	6,5	9,8	61,8	27,6	11,4	11,4	50,4	-17,9	4,9	1,6	-11,4	
[30-45)	51,9	18,5	2,8	73,2	25,9	25,9	18,5	70,4	-25,9	7,4	15,7	-2,8	
[45+)	52,2	5,8	5,8	63,8	36,2	10,2	15,9	62,3	-15,9	4,4	10,1	-1,5	
Β. Βασιλική Αγίου Αχιλλείου													
[15-30)	0,8	12,2	3,3	16,3	0,8	9,8	3,3	13,8	0,0	-2,4	0,0	-2,4	
[30-45)	0,0	22,2	7,4	29,6	0,0	14,8	11,1	25,9	0,0	-7,4	3,7	-3,7	
[45+)	0,0	26,1	0,0	26,1	5,8	21,7	0,0	27,5	5,8	-4,4	0,0	1,4	
Γ. Λίμνες Δάση Νομού (Γενικά)													
[15-30)	11,4	3,3	3,3	17,9	5,7	3,3	0,0	8,9	-5,7	0,0	-3,3	-8,9	
[30-45)	0,0	0,0	0,0	0,0	7,4	0,0	0,0	7,4	7,4	0,0	0,0	7,4	
[45+)	5,8	0,0	10,2	16,0	0,0	0,0	0,0	0,0	-5,8	0,0	-10,2	-16,0	
Δ. Νυμφαίο													
[15-30)	29,3	22,0	15,5	66,7	40,7	15,5	5,7	61,8	11,4	-6,5	-9,7	-4,9	
[30-45)	44,4	25,9	22,2	92,6	59,3	7,4	22,2	88,9	14,8	-18,5	0,0	-3,7	
[45+)	36,2	26,1	21,7	84,1	52,2	10,2	21,7	84,1	15,9	-15,9	0,0	0,0	
Ε. Αρκτούρος													
[15-30)	0,8	24,4	10,6	35,8	3,3	21,1	11,4	35,8	2,4	-3,3	0,8	0,0	
[30-45)	0,0	25,9	11,1	37,0	0,0	25,9	0,0	25,9	0,0	0,0	-11,1	-11,1	
[45+)	0,0	26,1	10,2	36,2	0,0	31,9	0,0	31,9	0,0	5,8	-10,2	-4,4	
ΣΤ. Χιονοδρ. Βίγλας-Πισσοδ.													
[15-30)	3,3	12,2	19,5	35,0	16,3	14,6	17,1	48,00	13,0	2,4	-2,4	13,0	
[30-45)	0,0	3,7	11,1	14,8	3,7	14,8	14,8	33,3	3,7	11,1	3,7	18,5	
[45+)	0,0	5,8	10,2	16,0	0,0	5,8	5,8	11,6	0,0	0,0	-4,4	-4,4	
Η. Εθιμα													
[15-30)	5,7	3,3	5,7	14,6	4,9	8,1	12,2	25,2	-0,8	4,9	6,5	10,6	
[30-45)	3,7	0,0	3,7	7,4	3,7	7,4	7,4	18,5	0,0	7,4	3,7	11,1	
[45+)	5,8	0,0	10,2	16,0	0,0	0,0	31,9	31,9	-5,8	0,0	21,7	15,9	
Θ. Αρχαιολ. Χώροι, Μουσεία, Εκκλησίες													
[15-30)	0,0	0,8	0,8	1,6	0,8	0,0	0,0	0,8	0,8	-0,8	-0,8	-0,8	
[30-45)	0,0	3,7	0,0	3,7	0,0	0,0	3,7	3,7	0,0	-3,7	3,7	0,0	
[45+)	0,0	0,0	5,8	5,8	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	-5,8	-5,8	

Σύμφωνα μάλιστα με το δείγμα, το 56% των συμμετεχόντων δήλωσε ότι βασική πηγή πληροφόρησής τους ήταν άτομα (φίλοι-γνωστοί-συγγενείς) που είχαν ήδη επισκεφθεί το νομό, δήλωση εξαιρετικά σημαντική δεδομένου

ότι προέρχεται από πρώην εν δυνάμει επισκέπτες που μετατράπηκαν όντως σε επισκέπτες του νομού. Πηγές ενημέρωσης και συλλογής πληροφοριών σχετικά με το νομό επίσης αποτέλεσαν για το 35% η τηλεόραση (παρόλο που δεν υπάρχουν συχνές αναφορές ή αφιερώματα για το νομό), μόλις για το 6% το διαδίκτυο (παρά το υψηλό μορφωτικό επίπεδο του δείγματος) και για το υπόλοιπο 3% οι γνώσεις τους από τα βιβλία και το σχολείο.

Παρότι στη βιβλιογραφία συναντώνται κάποιες απόψεις για αποφυγή χρησιμοποίησης μέτρων θέσης όπως ο αριθμητικός μέσος και μέτρων διασποράς όπως η τυπική απόκλιση στην περίπτωση των τακτικών μεταβλητών (Σιάρδος, 1997), η παρούσα εργασία συντάσσεται με την κατ' εξακολούθηση χρησιμοποίησή τους σε ερευνητικές εργασίες. Ο Πίνακας 2 παρουσιάζει τα αποτελέσματα πολυθεματικών μεταβλητών στάσης στις οποίες χρησιμοποιήθηκε πενταβάθμια κλίμακα ικανοποίησης-δυσαρέσκειας, με την ένδειξη «πολύ ικανοποιημένος» να αντιστοιχίζεται στον αριθμό «5» και την ένδειξη «πολύ δυσαρεστημένος» να αντιστοιχίζεται στον αριθμό «1» για όλα τα επιμέρους θέματα της κάθε πολυθεματικής μεταβλητής. Για τον χειρισμό της ενδοσυνέπειας των επιμέρους θεμάτων ακολουθήθηκε η κλίμακα τύπου Likert, ενώ στον έλεγχο αξιοπιστίας α-Cronbach ελήφθησαν ικανοποιητικές τιμές (μεγαλύτερες από 0,6831).

Το 84,7% των ερωτηθέντων ($n_8=254$) που δήλωσαν ότι έκαναν χρήση των καταλυμάτων του νομού έστω για μία διανυκτέρευση, διαμόρφωσε συγκρατημένη θετική στάση (μέση τιμή > 3 , διάμεσος = επικρατούσα τιμή = 3) για την ποιότητα τους και τις παρεχόμενες από αυτά υπηρεσίες (ικανοποίηση 40,6%, μεγάλη ικανοποίηση 4,3%). «Πολύ ικανοποιημένη» δήλωσε συχνότερα η ηλικιακή ομάδα [45+) που προφανώς λόγω του υψηλότερου εισοδήματός της μπορεί να χρησιμοποιήσει για τη διαμονή της καλύτερα καταλύματα, ενώ αντιθέτως, η οικονομικώς περισσότερο εξαρτημένη ή λιγότερο ανεξάρτητη ηλικιακή ομάδα [15-30) ετών επέλεξε με μεγαλύτερη συχνότητα την ουδετερότητα μεταξύ ικανοποίησης και δυσαρέσκειας (για $B.E.=6$ και $\alpha=0,005$, $\chi^2=19,031$, απόρριψη υπόθεσης ανεξαρτησίας). Όσον αφορά την επίδραση του μορφωτικού επιπέδου, οι επισκέπτες με μορφωτικό επίπεδο τριτοβάθμιας εκπαίδευσης (Παν/μια-ΤΕΙ) ήταν αυστηρότεροι στην εκδήλωση ικανοποίησης από τα καταλύματα και τις υπηρεσίες τους.

Όπως προκύπτει από τη διάμεσο και την επικρατούσα τιμή (=4, με μέση τιμή > 3), θετική στάση διαμορφώθηκε στους ερωτώμενους για τη συμπεριφορά και τη φιλοξενία των κατοίκων και μάλιστα ανεξαρτήτως ηλικιακής ομάδας, φύλου και μορφωτικού επιπέδου.

Οι χώροι εστίασης, η ποιότητα και η ποικιλία των τοπικών προϊόντων και των γεύσεων που προσφέρουν, κι εν γένει η ποιότητα του φαγητού τους, χαρακτηρίστηκε άνω του μετρίου από το 55,3% (ικανοποίηση : 32,7%, μεγάλη ικανοποίηση : 12,7%) των ερωτώμενων.

Αντίθετα οι επισκέπτες του νομού οι οποίοι είτε διέμειναν στην πόλη της Φλώρινας είτε την επισκέφθηκαν διερχόμενοι, διαμόρφωσαν αρνητική στάση για την οργάνωση του αστικού κέντρου (αξιοποίηση αστικών πόρων, χώροι στάθμευσης, οδικό δίκτυο πόλεως, καθαριότητα ποταμού και δρόμων κ.λ.), με το 70,7% να δηλώνει μικρή ή μεγάλη δυσαρέσκεια.

Οι άνδρες εμφάνισαν την τάση να θεωρούν τις υπηρεσίες εστίασης και το προσφερόμενο φαγητό καλύτερο απ' ό,τι οι γυναίκες του δείγματος, οι οποίες ωστόσο αξιολόγησαν επιεικέστερα τα καταλύματα και τις παρεχόμενες από αυτά υπηρεσίες.

Όλες οι μεταβλητές στάσης του Πίνακα 2 παρουσίασαν καλή προσαρμογή στην κατανομή του χ^2 . Όσον αφορά την ασυμμετρία, οι λόγοι λοξότητας και κυρτότητάς προς τα αντίστοιχα τυπικά τους σφάλματα παρέμειναν εντός του διαστήματος $[-2,2]$, με τις θετικές και τις αρνητικές τιμές του πρώτου πηλίκου να δηλώνουν θετική και αρνητική ασυμμετρία αντίστοιχα για την κατεύθυνση της «ουράς» του ραβδογράμματος συχνοτήτων και τις θετικές και αρνητικές τιμές του δεύτερου πηλίκου να δηλώνουν στο επίπεδο της μέσης τιμής το τυχόν μεγαλύτερο ή μικρότερο ύψος του

ραβδογράμματος συχνοτήτων συγκριτικά με το ιστόγραμμα της κανονικής κατανομής (Τσάντας, κ.α., 1999).

Πίνακας 2: Πολυθεματικές Μεταβλητές Στάσης Επισκεπτών για τον Τουρισμό του Ν. Φλώρινας.

Πολυθεματικές Μεταβλητές Στάσης	Μέση Τιμή	Διάμεσος	Επικρατ. Τιμή	Τυπική Απόκλιση	Λοξότητα / Τυπική Απόκλιση Λοξότητας	Κύρτωση / Τυπική Απόκλιση Κύρτωσης	Έλεγχος καλής προσαρμογής χ ²
1. Υπηρεσίες Εστίασης & Ποιότητα Φαγητού	3,36	3	3	1,012	-1,515	-0,518	60,267 (B.E.=4, α<0,0005)
2. Συμπεριφορά -Φιλοξενία Κατοίκων	3,45	4	4	0,952	-1,727	-0,459	72,200 (B.E.=4, α<0,0005)
3. Ποιότητα & Υπηρεσίες Καταλύματος	3,46	3	3	0,632	1,107	-0,226	52,333 (B.E.=3, α<0,0005)
4. Εικόνα Οργάνωσης Αστικού Κέντρου Φλώρινας	2,03	2	2	0,685	1,309	0,210	80,983 (B.E.=3, α<0,0005)

Υψηλή συσπείρωση γύρω από συγκεκριμένες δηλώσεις των συμμετεχόντων στο δείγμα παρατηρήθηκε όταν τους ζητήθηκε με ανοικτού τύπου ερωτήσεις να αποκριθούν για ότι τους έκανε θετική ή αρνητική εντύπωση στο νομό (πλεονεκτήματα-μειονεκτήματα). Πιο συγκεκριμένα, το 25,3% των ερωτώμενων προσδιόρισε ως ισχυρότερο πλεονέκτημα τη φυσική ομορφιά (τοπία, λίμνες, βουνά), το 12,7% εξέφρασε θετική εντύπωση για το κλίμα και το χιόνι, το 12% προσδιόρισε «το οξυγόνο και η καθαρή ατμόσφαιρα», το 8% επισήμανε την αρχιτεκτονική (Νυμφαίο, όχθες Ζακουλέβα κ.λ.), το 6% εστίασθηκε στη «δημιουργία ψυχικής γαλήνης» και το υπόλοιπο 36% ανέφερε διάφορους επιμέρους παράγοντες που σχετίζονται με τις μεταβλητές στάσης του Πίνακα 2. Αντίθετα, ως μεγαλύτερο μειονέκτημα προσδιορίσθηκε από το 20% των ερωτώμενων το οδικό δίκτυο σε συνδυασμό με την έλλειψη χώρων στάθμευσης στην πόλη της Φλώρινας και τη δυσαναλογία πληθυσμού-οχημάτων. Αρνητική εντύπωση προκάλεσε επίσης στο 19% του δείγματος η ύπαρξη ανεκμετάλλευστων περιοχών και φυσικών πόρων. Το 15% επισήμανε ως μειονέκτημα τη γεωγραφική θέση - χιλιομετρική απόστασή του νομού από τους τόπους προέλευσης των ερωτώμενων. Το 12,7% δεν σχολίασε τίποτε αρνητικά, ενώ το υπόλοιπο 33,3% έδωσε απαντήσεις που σχετίζονται με τις μεταβλητές του Πίνακα 2.

Με σκοπό την άντληση της άποψης των επισκεπτών για την εποχικότητα του τουριστικού προϊόντος που προσφέρει ο νομός, ζητώντας από το σύνολο των ερωτώμενων να απαντήσουν αν θεωρούν το νομό χειμερινό ή ετήσιο τουριστικό προορισμό, υπήρξε ισχυρή διχογνωμία, 52% και 48% αντίστοιχα, που υποδηλώνει ωστόσο δυνατότητα ανάπτυξης του τουρισμού σε ετήσια βάση δεδομένης της περιόδου που πραγματοποιήθηκε η έρευνα. Στην προσπάθεια να προσδιορισθεί περαιτέρω η ταυτότητα του τουριστικού προϊόντος του νομού, ζητήθηκε ο χαρακτηρισμός του, προκαθορίζοντας τις δυνατές απαντήσεις μέσω ενός πλήρη καταλόγου μορφών ειδικού και εναλλακτικού τουρισμού και παρέχοντάς τις απαραίτητες διευκρινήσεις και δυνατότητα μίας μοναδικής επιλογής. Ποσοστό όμοιο με εκείνο που προσδιόρισε το νομό ως χειμερινό προορισμό (52%), χαρακτήρισε το τουριστικό του προϊόν ως χειμερινό τουρισμό. Το 32% προσδιόρισε το τουριστικό προϊόν του νομού ως οικοτουρισμό, μόλις το 9% προσέδωσε στον τουρισμό της περιοχής την ταυτότητα του αγροτουρισμού, 5% τον ονόμασε περιηγητικό και 2% επέλεξε άλλες απαντήσεις. Όλες οι ηλικιακές ομάδες και των δύο φύλων χαρακτήρισαν με παρόμοιες συχνότητες τον τουρισμό του νομού ως οικοτουρισμό. Οι μετέχοντες στην ηλικιακή ομάδα [45+) ετών (Somers-d=-0.153, ανεξ. μεταβλ.: ηλικία) και ιδιαίτερα οι

γυναίκες του δείγματος (Somers' $d=-0.340$, ανεξ. μεταβλ.: φύλο) χαρακτήρισαν συχνότερα το τουρισμό του νομού ως περιηγητικό, ενώ η ομάδα [15-30] ετών τον χαρακτήρισε συχνότερα ως χειμερινό (για Β.Ε.=4 και $\alpha=0,010$, $\chi^2=13,597$, απόρριψη υπόθεσης ανεξαρτησίας). Με κριτήριο το μορφωτικό επίπεδο δεν καταγράφηκαν διαφοροποιήσεις.

Ένας από τους πόλους έλξης στον οποίο δόθηκε ιδιαίτερη έμφαση ήταν το χιονοδρομικό κέντρο Βίγλας-Πισσοδερίου, εξαιτίας της ιδιαίτερης σύνδεσής του με την παροχή δραστηριοτήτων αναψυχής και αθλητισμού και βεβαίως με το χειμερινό τουρισμό. Το χιονοδρομικό του νομού επισκέφθηκε το 80% του δείγματος ($n_9=240$), ενώ το 3,3% δήλωσε πρόθεση να το επισκεφθεί στο υπόλοιπο της παραμονής του και το 16,7% δεν το επισκέφθηκε ούτε είχε τέτοια πρόθεση.

Από το σύνολο όσων επισκέφθηκαν το χιονοδρομικό, το 2,5% δήλωσαν ότι είναι αθλητές χιονοδρομίας, το 52,5% ότι ασχολούνται για προσωπική διασκέδαση και σωματική άθληση, το 7,5% ότι το επισκέφθηκε με πρόθεση πρώτης δοκιμής και το 37,5% χωρίς να έχει σχέση με τη χιονοδρομία αλλά ούτε και πρόθεση δοκιμής.

Στον Πίνακα 3 παρουσιάζονται τα αποτελέσματα των επιμέρους μονοθεματικών μεταβλητών που χρησιμοποιήθηκαν, με εφαρμογή πενταβάθμιας κλίμακας «ικανοποίησης-δυσαρέσκειας» όπως εκείνης του Πίνακα 2, προκειμένου να αναδυθεί η εικόνα που διαμορφώνουν οι επισκέπτες για το χιονοδρομικό και την περιοχή όπου βρίσκεται. Ανεξαρτήτως φύλου, θετική στάση καταγράφηκε για την ομορφιά του τοπίου και τις πίστες του χιονοδρομικού (διαμέσος = επικρατούσα τιμή =4 και μέση τιμή = 3,97 και 3,90 αντίστοιχα). Το 58,3% δήλωσε «ικανοποιημένο» από τη φυσική ομορφιά της περιοχής και το 20,4% «πολύ ικανοποιημένο». Οι πίστες βαθμολογήθηκαν αποκλειστικά από όσους τις χρησιμοποίησαν ($n_{10}=134$ άτομα ή 55,8% των επισκεπτών του χιονοδρομικού), με το 46,3% να δηλώνει «ικανοποιημένο» και το 22,4% «πολύ ικανοποιημένο». Ο βαθμός ικανοποίησης υπήρξε μεγαλύτερος στη νεότερη ηλικιακή ομάδα (Somers' $d=0,315$, ανεξ. μεταβλ.: ηλικία) καθώς και στην ομάδα ανώτερου μορφωτικού επιπέδου (Somers' $d=-0,246$, ανεξ. μεταβλ.: μορφωτικό επίπεδο). Ούτε ικανοποιημένοι αλλά ούτε και δυσαρεστημένοι δεν εμφανίστηκαν οι επισκέπτες του χιονοδρομικού όσον αφορά τις τιμές του (αναβατήρες, τιμές ενοικίασης εξοπλισμού, τιμές καταστημάτων εστίασης κ.λ.). Συγκεκριμένα, το 25,4% διαμόρφωσε θετική στάση για τις τιμές, ενώ ανεξαρτήτως φύλου το 55% δήλωσε «ούτε ικανοποιημένο - ούτε δυσαρεστημένο», στάση ισχυρότερη στην ηλικιακή ομάδα [15-30] ετών (για Β.Ε.=8 και $\alpha=0,10$, $\chi^2=20,183$, απόρριψη υπόθεσης ανεξαρτησίας). Όσον αφορά την οργάνωση του χιονοδρομικού, 46,7% την προσδιόρισε ως μέτρια, 25,4% άνω του μετρίου και 27,9% κάτω του μετρίου, ενώ για την εξυπηρέτηση τα αντίστοιχα ποσοστά ήταν 47,5%, 23,3% και 31,3%. Όλες οι μεταβλητές στάσης του Πίνακα 3 παρουσίασαν καλή προσαρμογή στην κατανομή του χ^2 , με λόγους λοξότητας και κυρτότητας προς το αντίστοιχα τυπικά τους σφάλματα εντός του αποδεκτού διαστήματος [-2,2].

Σχετικά με τη δημοσιότητα του χιονοδρομικού, περίπου τα 2/3 των επισκεπτών, 64,2%, εξέφρασαν την άποψη ότι δεν είναι σωστά διαφημισμένο συγκριτικά με άλλα ανταγωνιστικά του χιονοδρομικά κέντρα που επιπροσθέτως έχουν και το πλεονέκτημα να βρίσκονται εγγύτερα προς τα μεγάλα αστικά κέντρα της χώρας. Αυτό συνάδει αφενός με τα στοιχεία του Πίνακα 1 του οποίου οι *ex post* μεταβολές δικαιολογούνται από την ικανοποίηση που παρείχαν στους επισκέπτες του χιονοδρομικού τόσο το φυσικό τοπίο όσο και οι πίστες του, κι αφετέρου με την καταφατική στάση των επισκεπτών του κατά 77,1% στο ερώτημα προθυμίας να το επισκεφθούν και πάλι στο μέλλον ή να το προτείνουν σε άλλους.

Πίνακας 3: Μονοθεματικές Μεταβλητές Στάσης Επισκεπτών Ειδικά για το Χιονοδρομικό Κέντρο Βίγλας-Πισοδερίου του Ν.Φλώρινας.

Μονοθεματικές Μεταβλητές Στάσης	Μέση Τιμή	Διάμεσος	Επικρατ. Τιμή	Τυπική Απόκλ.	Λοξότητα / Τυπική Απόκλιση Λοξότητας	Κύρτωση / Τυπική Απόκλιση Κύρτωσης	Έλεγχος καλής προσαρμογής χ2
1.Οργάνωση	2,99	3	3	0,801	0,982	-0,852	84,881 (B.E.=4, α<0,0005) 80,983
2.Ομορφιά Τοπίου	3,97	4	4	0,685	-1,309	0,210	(B.E.=3, α<0,0005) 104,373
3.Τιμές	3,10	3	3	0,821	1,260	0,930	(B.E.=3, α<0,0005) 91,407
4.Εξυπηρέτηση	2,89	3	3	0,771	0,354	-0,991	(B.E.=4, α<0,0005) 27,746
5.Πίστες	3,90	4	4	0,761	-0,113	-1,327	(B.E.=3, α<0,0005)

Σε ανοικτού τύπου ερώτημα που υποβλήθηκε στους επισκέπτες του χιονοδρομικού σχετικά με το τι τους εντυπωσίασε περισσότερο σε αυτό, το 31,3% αποφάνθηκε τη φυσική ομορφιά (με ενδεικτικότερες απαντήσεις: «η ομορφιά του τοπίου», «η θέα», «η διαδρομή στο βουνό», «οι φωτογραφικές εικόνες»), το 22,1% απάντησε «οι πίστες», το 16,3% εντυπωσιάστηκε με το χιόνι (με ενδεικτικότερες απαντήσεις: «η ποιότητα του χιονιού», «πολύ ή/και καλό ή/και πυκνό χιόνι»), το 3,3% θεώρησε ενδιαφέρουσες τις εγκαταστάσεις, το 2,5% τις ομάδες που έκαναν προπόνηση, 20,8% αντιπροσωπεύοντας σχεδόν όσους είπαν ότι δεν θα επισκεφθούν ξανά το χιονοδρομικό (σημαντικά λιγότεροι από εκείνους που δεν είχαν σχέση με τη χιονοδρομία ή πρόθεση δοκιμής) απάντησαν ότι δεν τους προκάλεσε θετική εντύπωση «τίποτα» και το υπόλοιπο 3,8% προσδιόρισε άλλες παραμέτρους.

Το 81,7% των επισκεπτών του χιονοδρομικού θεωρεί ότι η γεωγραφική του θέση και η προσβασιμότητά του από τα μεγάλα αστικά κέντρα της χώρας δυσκολεύει κάποιον να λάβει την απόφαση να το επισκεφθεί (40%), ειδικά αν δεν έχει προγραμματίσει μία έστω διανυκτέρευση (41,7%), ενώ μόλις για το 18,3% η απόσταση για όσους πραγματικά θέλουν να το επισκεφθούν δεν αποτελεί πρόβλημα. Το 82,1% των επισκεπτών του χιονοδρομικού και το 77% του συνόλου του δείγματος εκτιμά ότι η σύνδεση με την Εγνατία Οδό με ένα βελτιωμένο οδικό άξονα θα βελτιώνει την επισκεψιμότητα του χιονοδρομικού και κατά συνέπεια του νομού.

Τέλος, έχοντας δώσει δικαίωμα επιλογής περισσότερων της μίας απαντήσεων ή και «προσδιορισμού άλλου» ζητήθηκε από τους ερωτώμενους να αναφέρουν την άποψή τους σχετικά με αθλητικές δραστηριότητες αναψυχής ή/και πρωταθλητισμού που μπορούν ή πρέπει να αναπτυχθούν στο νομό. Το 88% συμφώνησε ότι πρέπει να αναπτυχθούν δραστηριότητες ορειβασίας, το 52,7% δραστηριότητες κωπηλασίας (αλληλοεπικάλυψη 49%), το 17,7% δραστηριότητες ορεινής ποδηλασίας, το 16,3% δραστηριότητες παγοδρομίας και το 2,3% προσδιόρισε άλλου είδους δραστηριότητες.

5.Κριτική Ανάλυση Παραγόντων Επιτυχίας.

Τα συμπεράσματα της δειγματοληπτικής έρευνας χρησιμοποιήθηκαν για τον προσδιορισμό και την ανάλυση των κρίσιμων παραγόντων του σχεδιασμού ανάπτυξης του εναλλακτικού τουριστικού προϊόντος του νομού. Πιο συγκεκριμένα καθορίστηκαν επτά κριτικοί παράγοντες επιτυχίας.

5.1.Παράδοση και Παραγωγή Πολιτισμού.

Τα έθιμα αναβίωσης της παράδοσης και οι εκδηλώσεις παραγωγής πολιτισμού που έχουν αναχθεί σε έθιμα αποδεικνύονται δραστηριότητες προσέλκυσης επισκεπτών με θετική ex post απόκριση. Η διαφύλαξη και

ενδυνάμωση τους αποτελεί σημαντική συνιστώσα του τουριστικού προϊόντος του νομού και της ποιότητας των επισκεπτών του.

Ως κατεξοχήν ανθρωπογενείς πόροι, η παράδοση και η παραγωγή πολιτισμού απαιτούν την ενεργό συμμετοχή της τοπικής κοινωνίας (Πολύζος, κ.α., 2005). Η συνεισφορά, ο πλουραλισμός, η συνέχιση και η ενίσχυση της δράσης των πολιτιστικών συλλόγων και των γυναικείων συνεταιρισμών του νομού κρίνεται ιδιαίτερα σημαντική.

Ο σχεδιασμός, από τους τοπικούς φορείς, ολοκληρωμένων προγραμμάτων δραστηριοτήτων καλλιτεχνικών εκδηλώσεων και εικαστικών δρώμενων ως εναλλακτικών επιλογών αξιοποίησης του χρόνου παραμονής των επισκεπτών, εκ παραλλήλου με την τέλεση των «βασικών εθίμων - πόλων έλξης», συντελεί στη μεγαλύτερη ικανοποίησή τους. Σημαντικά είναι τα περιθώρια περαιτέρω αξιοποίησης του έμψυχου δυναμικού της Σχολής Καλών Τεχνών.

Οι γιορτές προώθησης τοπικών προϊόντων βοηθούν στην καλύτερη γνωριμία των επισκεπτών με τον τόπο και στη χωρική διασπορά των μεταφερόμενων στο νομό εισοδηματικών τους πόρων, υπό την προϋπόθεση ότι οι επισκέπτες μαθαίνουν την τέλεση τους είτε μέσω διαθέσιμων στους χώρους διαμονής τους φυλλαδίων είτε μέσω τουριστικών οδηγών.

Η μακεδονίτικη αρχιτεκτονική αντανακλά την παράδοση και την αισθητική του τόπου. Η δυσκαμψία στο θέμα της επέκτασης του σχεδίου πόλεως της Φλώρινας, συγκριτικά με τις πρωτεύουσες των υπολοίπων νομών της Δυτικής Μακεδονίας, έχει ήδη αρνητικές συνέπειες.

Η ανάπτυξη των EMT δεν απαιτεί μεγαλεπήβολα σχέδια, αλλά το αυτονόητο και νοικοκυροσύνη. Μέριμνα, συνεπώς, πρέπει να υπάρξει για την αναστροφή της καταγεγραμμένης αρνητικής στάσης των επισκεπτών για την αισθητική εικόνα του αστικού κέντρου της Φλώρινας.

Παραγωγή πολιτισμού δεν είναι μόνον ότι δημιουργούμε στο παρόν ή αναβιώνουμε από το παρελθόν, αλλά το σύνολο της ιστορικής συνέχειας ενός τόπου. Οι αρχαιολογικοί χώροι, τα μουσεία και η ναοδομία του νομού παρουσίασαν πολύ χαμηλές σχετικές συχνότητες στη διάταξη δημοφιλίας-ελκυστικότητας των επισκεπτών, πιθανότατα λόγω άγνοιας της ιστορικότητάς τους ή/και της συμβολής τους στη διαμόρφωση και προαγωγή της τοπικής κουλτούρας, παρά λόγω αδιαφορίας, δεδομένου ότι η εικόνα που καταγράφηκε για τα έθιμα ήταν εκ διαμέτρου αντίθετη. Η ευρεία κυκλοφορία και διάθεση τουριστικών οδηγών και χαρτών, ακόμη και εικονογραφημένων, που θα παρέχουν σαφείς και ολοκληρωμένες πληροφορίες μπορεί να αναδιαμορφώσει την επισκεψιμότητα των αξιοποιημένων και μη τουριστικών πόρων και να συμβάλει στο σχηματισμό μιας πιο ολοκληρωμένης εικόνας στους επισκέπτες του νομού, που άλλωστε βάση του δείγματος αναδεικνύονται στη σημαντικότερη πηγή πληροφόρησης των εν δυνάμει επισκεπτών του.

5.2. Εξωστρέφεια

Οι προσπάθειες οργανωμένης προβολής του νομού που έχουν καταβληθεί με συμμετοχή της νομαρχιακής αυτοδιοίκησης σε πλήθος εκθέσεων στην Ελλάδα και το εξωτερικό, έχουν αποφέρει κολακευτικά σχόλια και διακρίσεις. Επίσης καταγράφηκαν πρωτοβουλίες φιλοξενίας-ξενάγησης δημοσιογράφων και τουριστικών πρακτόρων. Η βελτίωση της εξωστρέφειας των φορέων του νομού συνδράμει στη δημιουργία των απαραίτητων δημοσίων σχέσεων για την προβολή του. Η συγκρότηση ολοκληρωμένων πολυήμερων προγραμμάτων - τουριστικών πακέτων (φιλοξενίας-ξενάγησης στους τουριστικούς πόρους του νομού και άθλησης-αναψυχής-αξιοποίησης του διαθέσιμου χρόνου των επισκεπτών) και η προώθηση τους από τους τουριστικούς πράκτορες, αποτελεί τη λύση για την επέκταση της επισκεψιμότητας-διαμονής πέραν του Σαββατοκύριακου και την εβδομαδιαία αξιοποίηση του παγίου κεφαλαίου των καταλυμάτων.

5.3. Οδικοί Άξονες, Ασφάλεια, Προσβασιμότητα

Βασικό πρόβλημα που αντιμετωπίζει ο νομός και το οποίο επισημαίνεται από τους επισκέπτες είναι οι οδικοί του άξονες. Η μία συνιστώσα του προβλήματος αφορά την κάθετη σύνδεση του νομού με την Εγνατία Οδό και η δεύτερη την κατάσταση του επαρχιακού και αστικού οδικού δικτύου του.

Άλλοτε η έλλειψη ή/και ο λανθασμένος διαχρονικά καθορισμός προτεραιοτήτων, άλλοτε οι καθυστερημένες διεκδικήσεις, άλλοτε οι αγκυλώσεις των αρμόδιων υπουργείων, ευθύνονται για την αποκοπή του νομού από την Εγνατία Οδό. Οι οδικοί άξονες Φλώρινας-Βεύης και Βεύης-Πτολεμαΐδας που έχουν αναχθεί υπό τις σημερινές συνθήκες σε κύριους οδικούς άξονες του νομού και έχουν συμβάλλει σημαντικά στην άρση της γεωγραφικής του απομόνωσης, θα καταστούν αυτομάτως δευτερεύοντες όταν θα υλοποιηθεί ο άξονας κάθετης σύνδεσης Φλώρινας-Πτολεμαΐδας με προδιαγραφές όμοιες με εκείνες της Εγνατίας Οδού. Αυτό σημαίνει ότι πραγματοποιήθηκαν δαπάνες για έργα που θα μπορούσαν να είχαν αποφευχθεί, υπήρξε απώλεια χρόνου και χρήματος που θα μπορούσε να είχε διατεθεί για άλλες ανάγκες του νομού, αν κι εφόσον εκ του σχεδιασμού της Εγνατίας Οδού είχαν γίνει όλα όσα ετεροχρονισμένα επιδιώκονται.

Το βελτιωμένο οδικό δίκτυο Καστοριάς-Πρεσπών δημιουργεί μεταξύ των δύο περιοχών μία σχέση τουριστικής σύνδεσης εις βάρος της αντίστοιχης σχέσης Φλώρινας-Πρεσπών, αν και η δυνατότητα μετατροπής του προορισμού Φλώρινα-Καστοριά σε τουριστικό δίπολο πρέπει να εξετασθεί. Οι παρεμβάσεις στο συγκεκριμένο οδικό δίκτυο πρέπει να επισπευσθούν.

Τα παραλίμνια οδικά δίκτυα του ανατολικού τμήματος του νομού χρήζουν επίσης βελτιώσεων. Παρόλο που το 79,7% του αρχικώς κατανομηθέντος στο νομό κονδυλίου του προγράμματος Πίνδος (8.523.468€) διατίθεται για τη βελτίωση του επαρχιακού οδικού δικτύου, το κονδύλιο αυτό είναι πολύ μικρό εν συγκρίσει με το πραγματικά απαιτούμενο κεφάλαιο για το συγκεκριμένο σκοπό και η ένταξη των απαραίτητων υπολειπόμενων έργων στο ΕΣΠΑ ίσως είναι η τελευταία μεγάλη ευκαιρία του νομού.

Αυτονόητο είναι ότι σε κάθε περίπτωση τα έργα πρέπει να υλοποιηθούν κατά τρόπο που να προκαλεί τη λιγότερη δυνατή όχληση στο φυσικό περιβάλλον, που βάση του δείγματος αποτελεί το ισχυρότερο πλεονέκτημα του νομού, αλλά εξασφαλίζοντας ταυτόχρονα στους επισκέπτες του τη δυνατότητα να περιηγηθούν σε αυτό. Η επίλυση του ζητήματος μιας αξιοπρεπούς κάθετης σύνδεσης με την Εγνατία Οδό που θα βελτιώσει τους χρόνους σύνδεσης και την ασφάλεια του οδικού δικτύου σε συνδυασμό με το συνεχή αποχιονισμό του, μπορούν να «φέρουν» το νομό εγγύτερα στα μεγάλα αστικά κέντρα και ιδίως σε εκείνο της Θεσσαλονίκης που αποτελεί την πρώτη πηγή προέλευσης των επισκεπτών του. Ο αποχιονισμός είναι σε πολύ καλό επίπεδο, αλλά επιβάλλεται η προβολή του από τα Μ.Μ.Ε. ώστε να μην δημιουργούνται αδικαιολόγητες φοβίες που αποτελούν αιτία ακύρωσης κρατήσεων για όσους δεν έχουν σχέση με τη χιονοδρομία.

5.4.Κλιματολογικές Συνθήκες, Χιονοδρομικό Κέντρο και Οικισμός Πισσοδερίου

Οι ιδιάζουσες για τα ελληνικά δεδομένα καιρικές συνθήκες του νομού κατατάχθηκαν με υψηλό ποσοστό από τους ερωτώμενους μεταξύ των πλεονεκτημάτων του. Αυτό που κάποτε ήταν το βασικό μειονέκτημα του τόπου και η αιτία αποκοπής του από την υπόλοιπη Ελλάδα, έχει σήμερα μετατραπεί σε ανταγωνιστικό πλεονέκτημα μέσω του χειμερινού τουρισμού.

Το χιονοδρομικό κέντρο του νομού, που απέχει μόλις 19χλμ. από την πόλη της Φλώρινας, αναδεικνύεται σε ισχυρό πόλο έλξης για τις ηλικιακές ομάδες [15,30) και [30,45) με θετική ex post απόκριση και με ανταγωνιστικά του πλεονεκτήματα την ομορφιά του φυσικού τοπίου και τις πίστες του (Πίνακας 3). Τα 4/5 των επισκεπτών της χειμερινής περιόδου διέρχονται από αυτό, είτε ασχολούνται με τη χιονοδρομία είτε όχι. Οι εγκαταστάσεις του (αναβατήρες, διοικητήριο), που ανήκουν στη Νομαρχιακή Αυτοδιοίκηση Φλώρινας και στον Αναγκαστικό Συνεταιρισμό Δασοκτημόνων Πισσοδερίου, πρέπει να εκμισθώνονται εγκαίρως ώστε να

εξασφαλίζεται η ομαλή λειτουργία του, η οποία ενισχύει την επισκεψιμότητα του και συνεπώς την αναπτυξιακή δραστηριότητα του συνόλου των οικιστικών συμπλεγμάτων του νομού.

Η διεκδίκηση διοργάνωσης όσο το δυνατό περισσότερων πανελληνίων και διεθνών αγώνων χιονοδρομίας αποτελεί αιτία προσέλκυσης στο νομό επισκεπτών με τις ιδιότητες των αθλητών, προπονητών και θεατών. Παράλληλα συνεισφέρει στην αντιμετώπιση της καταδεικνυόμενης από τους επισκέπτες ανεπαρκούς δημοσιότητας-διαφήμισης του χιονοδρομικού. Η συντήρηση των εγκαταστάσεων και ο εκσυγχρονισμός τους είναι το απαραίτητο υπόβαθρο για την ανάληψη των διοργανώσεων, τη διατήρηση και την ενδυνάμωση του ενδιαφέροντος των επισκεπτών του.

Το Πισοδέρι αποτελεί μοναδική ίσως περίπτωση στην Ελλάδα οικιστικού συμπλέγματος εντός του οποίου καταλήγουν πίστες χιονοδρομικού κέντρου. Η αξιοποίηση και η ανάδειξή του με σεβασμό στο περιβάλλον και με βάση το υπόδειγμα αναγέννησης του Νυμφαίου μπορούν να δημιουργήσουν θέσεις απασχόλησης και να μεταφέρουν εισόδημα στην ευρύτερη περιοχή.

5.5. Οικολογικό Απόθεμα

Το 32% του δείγματος ονόμασε το τουριστικό προϊόν του νομού οικοτουρισμό και το 5% περιηγητικό τουρισμό (τμήμα του οποίου αποτελεί και ο περιπατητικός τουρισμός). Η προστασία του πλούσιου οικολογικού αποθέματος του νομού μπορεί να εγείρει περιβαλλοντικούς περιορισμούς, αλλά ταυτόχρονα δημιουργεί στο νομό ένα συγκριτικό πλεονέκτημα για την ανάπτυξή του (Wiberg, 1993; Harrigan, 1995; Kim, 1999). Οι έξι φυσικές λίμνες του νομού, οι τέσσερις ορεινοί όγκοι του, τα ορειβατικά μονοπάτια, οι τέσσερις τεχνητές λίμνες των ολοκληρωμένων και υπό κατασκευή φραγμάτων-ταμιευτήρων της Κολχικής, της Τριανταφυλλιάς, του Παρορίου και της Παπαδιάς, αποτελούν στο σύνολό τους την αναγκαία αλλά όχι και την ικανή προϋπόθεση για την ανάπτυξή του νομού (Πολύζος, κ.α., 2005). Η ανάπτυξη μπορεί να επέλθει μόνον κατόπιν της δραστηριοποίησης των τοπικών φορέων και του πληθυσμού για ήπιες ανθρωπογενείς παρεμβάσεις ανάδειξης-αξιοποίησής των διαθέσιμων πόρων του (π.χ. υδροβιολογικοί σταθμοί, παρατηρητήρια πουλιών, θέσεις θέας, αξιοποίηση δασών και μονοπατιών, πάρκα αναψυχής), που θα προσελκύσουν συνειδητοποιημένους οικοτουρίστες ή/και μαθητικές περιβαλλοντικές ομάδες (Χατζηθεοδωρίδης, 2004).

Για να υπάρξει δυνατότητα ανάπτυξης του λιμναίου οικοτουρισμού στο ανατολικό τμήμα του νομού πρέπει προηγουμένως να αποφορτισθούν οι λίμνες του (Ζάζαρη, Πετρών, Χειμαδίτιδα, Βεγορίτιδα) από το ρυπαντικό φορτίο το οποίο δέχονται. Αν και έχουν ήδη ολοκληρωθεί κάποια έργα βιολογικού καθαρισμού, υπάρχουν ακόμη οικιστικά συμπλέγματα για τα οποία το πρόβλημα δεν έχει επιλυθεί ως όφειλε βάση των οδηγιών και των χρονοδιαγραμμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Όταν «άλλοι» δημιουργούν και αξιοποιούν τουριστικά μία τεχνητή λίμνη, προβληματισμό προκαλεί η αδυναμία του νομού Φλώρινας να αξιοποιήσει τους λιμναίους φυσικούς του πόρους με εξαίρεση εκείνων της Μικρής και Μεγάλης Πρέσπας. Οι «άγνωστες» λίμνες του ανατολικού τμήματος του νομού και η διαχρονική τους απαξίωση αδικούν τις αναπτυξιακές του δυνατότητες και εξοβελίζουν την πιθανότητα δημιουργίας εισοδήματος από την οικοτουριστική τους προοπτική. Χωρίς τις λίμνες των Πρεσπών, ο νομός κατ' ουσία δεν θα διέθετε τουριστικά αξιοποιημένους λιμναίους φυσικούς πόρους.

Η περιβαλλοντική εκπαίδευση και συνείδηση είναι η προϋπόθεση για την ανάληψη πρωτοβουλιών βιώσιμης αειφόρου ανάπτυξης διαμέσου των EMT (Nijkamp, 1990), χωρίς να καταστραφεί το οικολογικό απόθεμα και χωρίς να μετατραπεί η εναλλακτική σε μαζική τουριστική εμπειρία. Η «παρακίνηση της περιέργειας» κατοίκων και επισκεπτών είναι η απαραίτητη προϋπόθεση για την ανάπτυξη του οικοτουρισμού.

Ο νομός πρέπει να βρει την ταυτότητά του μεταξύ εναλλακτικού τουρισμού και παραγωγής ενέργειας. Η κατασκευή της δεύτερης λιγνιτικής

μονάδας στη Μελίτη στο δρόμο προς τη μεταλιγνιτική εποχή φαντάζει οξύμωρη σε συνδυασμό με την προώθηση των ΕΜΤ και την αδιαφορία που έχει επιδείξει η ΔΕΗ για τις συνέπειες της δραστηριότητας της στον τοπικό πληθυσμό (θέματα μετεγκαταστάσεων, μη δημιουργία μονάδος αποθείωσης στο λιγνιτικό σταθμό του Φιλώτα, κ.λ.). Η μη κατασκευή μίας ακόμη λιγνιτικής μονάδας παραγωγής ενέργειας δεν σημαίνει ότι θα μείνει αναξιοποίητο το λιγνιτικό απόθεμα της περιοχής, αλλά ότι θα αξιοποιηθεί σε βάθος χρόνου, με πιο αργούς ρυθμούς, ώστε να μην αλλοιωθεί η ποιότητα του περιβάλλοντος της περιοχής. Υπάρχουν μελέτες που συμπεραίνουν ότι μακροχρόνια η οικονομική ευημερία που μπορεί να προκληθεί από την ανάπτυξη των ΕΜΤ κι άλλων οικονομικών κλάδων διαμέσου των διαχεόμενων πολλαπλασιαστικών επιδράσεων της ανάπτυξης τους στο παραγωγικό κύκλωμα της περιοχής είναι σαφώς μεγαλύτερη, συγκριτικά με εκείνη που μπορεί να προέλθει από τους κλάδους της εξόρυξης ενεργειακών ορυκτών και της ενέργειας που εμφανίζουν ισχυρότερα οφέλη μόνον βραχυχρόνια. Στο σταυροδρόμι της επιλογής, τοπική κοινωνία και αυτοδιοίκηση πρέπει να επιλέξουν το είδος της ανάπτυξης που επιθυμούν για το νομό ζυγίζοντας αφενός τα μικρότερα αλλά βραχυχρόνια και συνεπώς πολιτικά ελκυστικότερα οφέλη της μίας επιλογής, με τα μεγαλύτερα αλλά μακροχρόνια και συνεπώς πολιτικά μη ελκυστικά οφέλη της δεύτερης (Kolokontes and Chatzitheodoridis, 2008; Kolokontes, et. al., 2008).

5.6. Εκπαίδευση – Ανάλυση Επιχειρηματικών Πρωτοβουλιών

Πέραν από την απόκτηση περιβαλλοντικής συνείδησης, υπάρχει και το ζήτημα της εκπαίδευσης στις δραστηριότητες του εναλλακτικού τουρισμού. Η επιφυλακτικότητα ή η άγνοια ή η αδιαφορία των κατοίκων απέναντι στη δυνατότητα απόκτησης εισοδήματος από τον εναλλακτικό τουρισμό αποτυπώνεται στη μη λειτουργία σχετικών ειδικοτήτων στα ΕΠΑΛ, τον ΟΑΕΔ και το ΙΕΚ του νομού, εξαιτίας της απουσίας εκδήλωσης ενδιαφέροντος. Η έλλειψη σχετικής εκπαίδευσης ή πρακτικής ενασχόλησης με το αντικείμενο επιτείνει το συντηρητισμό απέναντι στο ενδεχόμενο της επένδυσης στον εναλλακτικό τουρισμό. Φορείς που μπορούν να τελέσουν συμβουλευτικό ρόλο, πάσχουν από εξωστρέφεια και είναι άγνωστοι στο ευρύ κοινό.

5.7. Αναψυχή – Αθλητισμός

Παρόλο που η αναψυχή ως αναπόσπαστο τμήμα και κίνητρο των διακοπών των ανθρώπων είναι δύσκολο να προσδιορισθεί μίας και είναι εντελώς υποκειμενική, ωστόσο συνήθως συνδυάζεται και με τον αθλητισμό.

Ο Όμιλος Ξιφασκίας Φλώρινας (Ο.ΞΙ.Φ.) έχει συμβάλει σημαντικά προς την κατεύθυνση της ανάπτυξης του αθλητικού τουρισμού στο νομό, μέσω της οργάνωσης-υλοποίησης σημαντικών διοργανώσεων εθνικού και παγκοσμίου επιπέδου, αλλά και της ευρηματικής λειτουργίας της διεθνούς προπονητικής κατασκήνωσης ξιφασκίας των Πρεσπών που συνδυάζεται με διεξαγωγή αγώνων την περίοδο τέλεσης των «Πρεσπείων». Δεδομένου ότι αυτά επιτυγχάνονται στη ξιφασκία που ουδεμία σχέση έχει με την αξιοποίηση φυσικών πόρων και ιδιάζοντων κλιματολογικών συνθηκών ως άθλημα, ο αθλητικός τουρισμός θα μπορούσε να ανθήσει στο νομό μέσα από δραστηριότητες που σχετίζονται με το οικολογικό απόθεμα της περιοχής και τις καιρικές συνθήκες. Τέτοιου είδους δραστηριότητες, πέρα από τη χιονοδρομία, οι οποίες επισημάνθηκαν και ενδιέφεραν του ερωτώμενους χωρίς απαραίτητα να είναι αθλητές, είναι: η ορειβασία, η κωπηλασία, η ορεινή ποδηλασία, η παγοδρομία κ.λ.. Πρόκειται ουσιαστικά για δραστηριότητες που μπορούν να επεκτείνουν τον υφιστάμενο χιονοδρομικό-χειμερινό-αθλητικό τουρισμό σε ορεινό-ετήσιο-αθλητικό τουρισμό. Στην ανάπτυξη πολλών εξ' αυτών θα μπορούσε να συμβάλλει, στα πρότυπα του Ο.ΞΙ.Φ., το τμήμα ορεινών δραστηριοτήτων του Αθλητικού Ομίλου Φλώρινας (Α.Ο.Φ.) σε συνεργασία με τους συλλόγους ορειβατών-χιονοδρόμων.

6. Συμπεράσματα - Προτάσεις

Ο νομός Φλώρινας παρόλο που διαθέτει πλούσιο οικολογικό και πολιτισμικό απόθεμα διατηρεί μεγάλο τμήμα του αναξιοποίητο (Πολύζος, κ.α., 2005) γεγονός το οποίο επισημαίνεται και από τους επισκέπτες του. Η ύπαρξη αυτών των πόρων είναι η αναγκαία αλλά όχι και η ικανή συνθήκη ανάπτυξης του νομού (Πολύζος, κ.α., 2005).

Η βελτίωση της ευημερίας των κατοίκων, εκφραζόμενη διαμέσου της δημιουργίας θέσεων απασχόλησης, της αύξησης του κατά κεφαλήν εισοδήματος τους και της διατήρησης της ποιότητας του περιβάλλοντος, μπορεί να επέλθει με τη συνεργική ανάπτυξη διαφόρων EMT διαμέσου της διάχυσης των επιδράσεών τους στο τοπικό παραγωγικό κύκλωμα (Χατζηθεοδωρίδης, 2004; Kolokontes and Chatzitheodoridis, 2008).

Ο νομός έχει ήδη διαμορφωμένη τουριστική ταυτότητα στη συνείδηση των επισκεπτών του, που χαρακτηρίζουν το προϊόν του χειμερινό τουρισμό ή οικοτουρισμό-περιηγητικό τουρισμό και θεωρούν τους φυσικούς του πόρους και τις καιρικές του συνθήκες ως το κατεξοχήν ανταγωνιστικό του πλεονέκτημα. Η διεύρυνση των αθλητικών δραστηριοτήτων αναψυχής και πρωταθλητισμού μπορεί να προσδώσει στο τουριστικό προϊόν του νομού τις διαστάσεις του ορειβατικού τουρισμού και του τουρισμού περιπέτειας, μετατρέποντας τον υφιστάμενο χειμερινό σε ετήσιο ορεινό τουρισμό.

Ο οικοτουρισμός και ο περιηγητικός τουρισμός είναι ιδανικές μορφές αξιοποίησης του οικολογικού και πολιτιστικού αποθέματος του νομού, υπό την προϋπόθεση της ευρείας κυκλοφορίας τουριστικών οδηγών και χαρτών.

Ο αγροτουρισμός με την πραγματική του όρου έννοια δεν αντιπροσωπεύει το τουριστικό προϊόν του νομού, λόγω της αποκοπής μεταξύ αγροτικών εκμεταλλεύσεων και αγροικιών. Τα επισκέψιμα οινοποιεία του ανατολικού τμήματος του νομού, ως παράδειγμα φιλοξενίας των επισκεπτών, μπορούν να λειτουργούν υποστηρικτικά (όπως και ο «οιονεί αγροτουρισμός» του) στις υπόλοιπες EMT του νομού, αλλά σε καμία περίπτωση η ανάπτυξη δεν θα επέλθει από αυτόν καθαυτό τον οινοτουρισμό.

Συνεπώς, κάθε άλλη ειδική ή εναλλακτική «αναδυόμενη και μη» μορφή τουρισμού μπορεί απλώς και μόνον να συντελέσει στα πλαίσια της συνέργειας, της αιτιολόγησης των διεκδικούμενων εντάξεων-ενισχύσεων από προγράμματα, της εξωστρέφειας, της προβολής ή/και της φιλοξενίας. Οι ιδέες-αναζητήσεις, οι διαφοροποιήσεις στην παρεχόμενη βιωματική τουριστική εμπειρία και ο πλουραλισμός, δεν σημαίνει ότι πρέπει να αλλάξει η τουριστική ταυτότητα του νομού και οι προοπτικές της.

Οι τοπικοί φορείς πρέπει να εστιάσουν στην ήδη διαμορφωμένη εικόνα του τουριστικού προϊόντος του νομού, «ξεγλιστρώντας» από το «ψευδοδίλλημα» ενέργεια ή τουρισμός και ιεραρχώντας τις προτεραιότητες για την ανάπτυξή του. Η ανάπτυξη του τόπου απαιτεί ευελιξία, δημιουργικότητα, συνυπευθυνότητα, συνεργασία και συνέχεια ανεξαρτήτως των εκάστοτε αιρετών εκπροσώπων του. Ο νέος δημοτικός-κοινοτικός κώδικας, η μεταφορά της ιδιοκτησίας των αναπτυξιακών εταιρειών στους ΟΤΑ και η επερχόμενη διοικητική μεταρρύθμιση, αυξάνουν τις ευθύνες των τοπικών αρχών στην επίτευξη της τοπικής ανάπτυξης.

Η τουριστική ανάπτυξη πρέπει να επέλθει κατόπιν σωστού χωροταξικού και περιβαλλοντικού σχεδιασμού και χωρίς να διακυβεύεται η μετατροπή του εναλλακτικού σε μαζικό τουρισμό.

Βιβλιογραφία

- Ανθοπούλου, Θ., Ιακωβίδου, Ο., Κουτσούρης, Α. και Ι. Σπιλάνης (2000) «Χωρικές και Αναπτυξιακές Διαστάσεις του Αγροτουρισμού στην Ελλάδα», *Πρακτικά 5^{ου} Πανελληνίου Συνεδρίου Αγροτικής Οικονομίας: «Ανασυγκρότηση του Αγροτικού Χώρου», 11-13 Δεκ. 1998*, Εκδόσεις Αθ. Σταμούλης, Αθήνα.
- Boynton, A.C., and R.W., Zmud (1984) "An Assessment of Critical Success Factors", *Sloan Management Review*, 25(4), 17-27.

- Δαουτόπουλος, Α.Γ. (2004) «Μεθοδολογία Κοινωνικών Ερευνών» (4^η εκδ), Εκδόσεις Ζυγός, Θεσσαλονίκη.
- Harrigan, J. (1995) "Factor Endowments and the International Location of Production: Econometric Evidence for the OECD, 1970-1985", *Journal of International Economics*, 39(1-2), 123-141.
- Kim, S. (1999) "Regions, Resources and Economic Geography: Sources of U.S. Regional Comparative Advantage, 1880-1987", *Regional Science and Urban Economics*, 29(1), 1-32.
- Kish, L. (1965) "Survey Sampling". New York: John Wiley & Sons, Inc.
- Kolokontes, D.A., and F., Chatzitheodoridis (2008) "Unemployment and Development Priorities and Prospects of Western Macedonia Region Greece: A Sectoral Approach", *The Empirical Economic Letters*, 7(11), 1103-1115.
- Kolokontes, D.A., Karafillis, Ch., and F., Chatzitheodoridis (2008) "Peculiarities and Usefulness of Multipliers, Elasticities and Location Quotients for the Regional Development Planning: An Other View", *Romanian Journal of Regional Science*, 2(2), 118-133.
- Κόνσολας, Ι.Ν. (1997) «Σύγχρονη Περιφερειακή Οικονομική Πολιτική», Εκδόσεις Παπαζήση, Αθήνα.
- Nijkamp, P., van den Berch, C.J.M., and Soeteman, F.J. (1990) "Proceedings of the World Bank Annual Conference on Development Economics", World Bank.
- Νομαρχιακή Αυτοδιοίκηση Φλώρινας (Ν.Α.Φ.) (2002) «Η Φλώρινα και η Περιοχή της», Έκδοση Νομαρχιακής Αυτοδιοίκησης Φλώρινας.
- Πολύζος, Σ., Πετράκος, Γ., Αραμπατζής, Γ., και Κ. Σούτσας (2005) «Φυσικοί Πόροι και Περιφερειακές Ανισότητες στην Ελλάδα», *ΓΕΩΤΕΧΝΙΚΑ ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΑ ΘΕΜΑΤΑ*, 16(3), 64-80.
- Rochart, J.F. (1979) "Chief Executives Define Their Own Data Needs", *Harvard Business Review*, 57(2), 81-92.
- Σιάρδος, Κ.Γ. (1997) «Μεθοδολογία Αγροτικής Κοινωνιολογικής Έρευνας», Εκδόσεις Ζήτη, Θεσσαλονίκη.
- Sung, K.T., and Hyon, M.C. (1998) "Government Policy on Technopolies Development in Korea", *System Sciences-IEEE Conference Proceedings*, 6, 252-260.
- Τσάνιας, Ν., Μωυσιάδης, Χ. Μπαγιάτης, Ντ. Και Θ. Χατζηπαντελής (1999) «Ανάλυση Δεδομένων με τη Βοήθεια Στατιστικών Πακέτων», Εκδόσεις Ζήτη, Θεσσαλονίκη.
- Wiberg, U. (1993) "Medium-Sized Cities and Renewal Strategies", *Papers in Regional Science*, 72(2), 135-143.
- Χατζηθεοδωρίδης, Φ. (2004) «Η Σχέση μεταξύ Πολυδραστηριότητας και Μοντέλου Τουριστικής Ανάπτυξης σε ένα Νησί του Αιγαίου: Παράγοντες της Τοπικής Απασχόλησης και Ολοκληρωμένη Ανάπτυξη», *Βήμα των Κοινωνικών Επιστημών*, 40(1), 129-148.
- Χριστοφάκης, Σ.Μ. (2001) «Τοπική Ανάπτυξη και Περιφερειακή Πολιτική», Εκδόσεις Παπαζήση, Αθήνα.